

Лилияна Димитрова-Тодорова /ИБЕ, София/

ПРОБЛЕМИ И ОСНОВНИ ЕТАПИ В РАБОТАТА НАД БЪДЕЩИЯ БЪЛГАРСКИ ТОПОНИМИЧЕН АТЛАС

Основна тема, залегнала в плана на Института за български език и конкретно на Секцията за българска ономастика, е изготвянето на Български топонимичен атлас - изключително необходима и отговорна задача, свързана с редица проблеми, които се отнасят до българската ономастика въобще, както и до редица дялове от българското езиковзнание: диалектология, словообразуване, историческа граматика на българския език и др. Атласът ще предостави извънредно богат материал за езиковата и културната история на нашия народ, за неговия етногенезис. Той ще съдържа данни и за географското разпространение на най-важните особености, присъщи на българската топонимична система. Материалът, събран за Българския топонимичен атлас, може да бъде използван при изработването на Славянския ономастичен атлас.

Атласът трябва да бъде изготвен по такъв начин, че да могат да се изследват няколко страни на българските топоними: функционалност, ареалност, време на създаване и продуктивност.

Преди да се пристъпи към изработване на Българския топонимичен атлас, е необходимо да бъдат обсъдени основните проблеми, свързани с него, да бъде избрана единна концепция и да се набележат теоретико-методологичните принципи, които ще залегнат в ономастичната работа над атласа. Трудностите при изработване на такава концепция идват от спецификата, която отличава ономастичния от диалектния атлас. И в диалектния, и в топонимичния атлас се използва един общ метод - картографският. Разликата се състои в материала, който те отразяват.

Реализацията на Българския топонимичен атлас, както посочихме по-горе, не е възможна без изработването на единна теория за атласа. Уместно е да се създаде комисия, която да приеме единни принципи за обща работа за класификация на материала. Теоретичната и методологичната подготовка трябва да отговаря на съвременното състояние на развой на ономастичната наука.

Все още не е ясно как ще бъде изготвен атласът - дали ще представи земеписната стратификация на българската топонимия, какъвто ще бъде Славянският ономастичен атлас по отношение на

славянския материал, или ще има за цел да посочи лексикалното и богатство в миналото и днес.

Необходимо е да се разработи конкретен план до най-малките подробности за цялостната работа над атласа и да се състави въпросник, който да бъде съобразен с приетата концепция за атласа. Този въпросник трябва да бъде обсъден от всички специалисти-ономасти и по него да се ръководят създателите на атласа в своята работа. Програмата-въпросник трябва да обобщава натрупаните знания в областта на българската ономастика. Тя изисква голям опит, творческо използване на всичко, което досега българските езикуведи са създали в тази област.

Важен етап в работата над атласа е създаването на картотека на българската ономастика /в частност на българската топонимия/. Първа и неотложна задача във връзка с това трябва да бъде събирането на материала от терени, които все още не са изследвани. Това трябва да бъде сторено във възможно най-кратък срок поради бързото обезлюдяване на селата в резултат от силните миграционни движения и от измирането на възрастното население, измежду което са единствените ценни информатори, познаващи почти цялата топонимия в землището на родното си място. Паралелно със събирането на теренния материал е необходимо да се експертира достъпният материал по българска ономастика /публикации, ръкописни сборки и т.н./, като за целта се изготви подробен списък на всички източници /топонимически, исторически, географски, етнографски, фолклорни, топографски и др./, в които са регистрирани и съхранени географски имена. Този списък покъсно ще бъде превърнат в богата библиография на всички източници, използвани в работата над атласа, която ще бъде приложена към него.

Много ценен за изготвянето на Българския топонимичен атлас би бил и един архив в обратен ред /картотека на обратен речник на българските топоними/, както предлага Й. Заимов в статията си "Състояние и развой на българската ономастика" /сп. "Български език", г. XXXV, 1985, кн. 1, с. 14/. Обратният архив на топонимите ще улесни много работата над различните структурни типове географски имена.

Едва след пълно събиране на географските названия и на свързаната с тях необходима налична историческа документация

може да се пристъпи към картографирането, като преди това трябва да бъде изяснен въпросът как технически ще бъде оформено изданието - в томове или в свезки. Всеки том или подтом, свезка на атласа трябва да бъде на определена тема, като например Структурни типове български топоними, Архаични елементи в българската топонимия, Географски имена от славянобългарски произход в области извън днешните политически граници на България и т.п. Би могло да има подраздели: топонимия, хидронимия, ойконимия.

Би било добре да се помисли над предложението на Й. Заимов /пос. съч., с. 14/, че "атласът трябва да съдържа над 200 карти, посветени на фонетиката, именотворчеството, строежа, семантиката и хронологията на имената", като "особено внимание трябва да се обърне на старинни и непродуктивни типове имена от всякакъв вид, както и на изчезнали думи и ЛИ, които са се запазили в географските имена".

При картографирането е необходимо да бъде извършена селекция на топонимичния материал, който ще влезе в атласа. В атласа трябва да бъдат представени микротопоними, същински топоними, хидроними, ороними, ойконими /от гледна точка на тяхната структура и значение/. Би трябвало да се подбират явления, които да се поддават на картографиране.

Извънредно ценна е мисълта, изказана от Ив. Дуриданов в статията му "Принципи установления славянских топонимических ареалов на Балканском полуострове" /в сб. "Перспективы развития славянской ономастики", М., 1980, с. 40-44/, че е "необходимо картографирането да се започне с исторически засвидетелствуван материал, разпределен по структурни модели, и то да се вземат само тези географски имена, които са убедително изтъквани" /разредката моя/. Дуриданов подчертава, че картографиран може да бъде както отделният топоним, така и всички названия, които принадлежат към определен модел", като изтъква, че е много важно да се картографира еднороден в хронологично отношение материал.

Би могло да се картографират съвременните структурни типове на основата на формални критерии, като се вземе предвид и тяхната генетична общност /etimологичният момент/. Картографирането на отделни топонимични явления /тополексеми, топоформанти, топоснови/ е нужно да бъде извършено с цел да се представят топоизоглоси, едни от които могат да отразяват старинно пра-

славянско диалектно деление, други - по-новите миграционни смесвания на населението, стари и нови езикови контакти. В атласа ще трябва да намерят отражение и адаптационните процеси, които се извършват с имената от славянобългарски произход в резултат от интерференцията между две различни езикови системи, наблюдавана в българските земи или в неславянските днес земи /напр. славянобългарски имена в Албания, Гърция, Румъния, Унгария/, като тук ще възникват немалко проблеми при реконструкцията на българославянските топонимични структури в посочените по-горе земи. Ареалното изследване на българските топоними ще даде възможност да се покажат по-широко лингвистичните и историческите процеси, които са се извършвали на територията, заселена с български славяни, в по-далечното и по-близкото минало.

При картографската работа е нужно да бъде избран и най-подходящият начин за отбелязване на картографираните явления. Може би по-подходящи за целта ще бъдат условни знаци като кръгчета, триъгълници, правоъгълничета и т.п. вместо щрихи и линии.

Уместно е в атласа да бъде използван съвременен и исторически материал, но с диахронна насоченост. Би било добре да бъдат създадени редица исторически карти с отделни синхронни срезове по векове, като се започне от VI - VII в.

Не е за пренебрегване и един важен факт - проектът за Българския топонимичен атлас трябва да бъде осигурен с финансова поддръжка, с определена материална база.

Още много неща биха могли да бъдат казани по отношение на детайлното изработване на Българския топонимичен атлас, но това ще трябва да стане на специално събрание за изготвяне на план-програма и концепция за атласа.
